

Papierowski, Andrzej Jerzy

Od Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego do Banku Szlacheckiego i Związku Ziemi w Płocku (1916-1919)

Notatki Płockie 53/4(217), 9-18

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OD TOWARZYSTWA KREDYTOWEGO ZIEMSKIEGO DO BANKU SZLACHECKIEGO I ZWIĄZKU ZIEMIAN W PŁOCKU (1916 – 1919)

Abstrakt

Deprecjacja rubla dokonana przez Niemców doprowadziła niemalże do bankructwa Towarzystwo Kredytowe Ziemskie. Na jego miejsce powołano Bank Ziemiański i Związek Ziemiań

Słowa kluczowe: organizacje, stowarzyszenia, banki

Polityka niemiecka w czasie I wojny światowej budziła żywy niepokój wśród ziemiaństwa, które w omawianym okresie, niemalże w całości identyfikowało się z ideologią narodowo-demokratyczną. Endecja natomiast, nie prezentowała oryginalnego programu społecznego. Głosząc solidaryzm klasowy, przy jednoczesnym, niemalże dogmatycznym ujmowaniu nienaruszalności prawa własności, co dokumentowano tezami ze społecznej nauki Kościoła, w rzeczywistości prezentowała model, który służył interesom klas posiadających. W praktyce oznaczało to aprobowanie i wdrażanie modelu polityki stanowej, w której wszelkie urządzenia socjalne służyły raczej łagodzeniu napięć społecznych, niż realizacji zasad sprawiedliwości społecznej. W tym punkcie tkwiła zasadnicza rozbieżność z ideologią socjalistyczną, która z kolei głosiła konieczność rewindykacji praw należnych warstwom społecznie i politycznie upośledzonym.

Dla ziemiaństwa polskiego, w tym płockiego również, a także dla drobnych gospodarstw rolnych sytuację dodatkowo pogarszał fakt, że wiele z nich uległo zniszczeniu, na wskutek działań wojennych. Według ustaleń powołanej przez Okręgowe Towarzystwo Rolnicze w Płocku Komisji Szacunkowej, której przewodniczył Tomasz Sieklucki z Goleszyna, straty na terenie obediencji Towarzystwa, przez co należy rozumieć tereny powiatów płockiego, sierpeckiego i płońskiego wyniosły łącznie 9.433.784 rb., w tym straty większej własności - 4.138.000 rb; mniejszej - 5.250.784 rb. Dodajmy, że szacunki w ostatnim przypadku dotyczyły zaledwie 50 % zniszczonych gospodarstw. Dlatego sądzę, że będziemy znajdować się w granicach dopuszczalnego błędu, jeśli ostatnią pozycję potraktujemy podwójnie¹.

W takich to okolicznościach, w kręgu działalności Centralnego Towarzystwa Rolniczego (CTR) jeszcze pod koniec 1915 r., pojawiła się koncepcja

powołania do życia tzw. „Tymczasowego Związku „Samopomocy” Ziemiańskiej”, który drogą dalszej ewolucji dał początek organizacji pn. Związek Ziemiań. Początkowo „Samopomoc” działała na zasadzie autonomicznego Wydziału, który został utworzony przy CTR. Na jego czele stanął Zdzisław ks. Lubomirski (1865-1943), który w tym czasie był również przewodniczącym Centralnego Komitetu Obywatelskiego. W skład Zarządu z Mazowsza Płockiego, wszedł ziemianin Stanisław Dzierzbicki (1854-1919). Celem „Samopomocy” było podtrzymanie i wspieranie średniej i większej własności ziemskiej w Królestwie Polskim, przez umożliwienie członkom stowarzyszenia prowadzenia ich interesów gospodarczych i kapitałowych. Dlatego Towarzystwo podejmowało następujące działania:

1. urządzało i prowadziło u wszystkich stowarzyszonych racjonalną rachunkowość, kontrolę i administrację, ułatwiała przeprowadzenie melioracji oraz wytwarzania nowych źródeł dochodu, pomagało przy wznoszeniu budynków gospodarczych, domów dla robotników rolnych i zakładów rolniczo-przemysłowych;
2. udzielało pożyczki ze środków własnych
3. ułatwiała przeprowadzanie transakcji handlowych z zakresu kupna-sprzedaży i dzierżawy majątków członków;
4. administrowało, wydierżawiało oraz prowadziło kupno-sprzedaż majątków częściowo lub w całości na własny rachunek;
5. Towarzystwo rościło również pretensje do wspomnianych czynności i wobec członków, o ile by dysponowało odpowiednimi środkami materialnymi. Bardzo charakterystyczną w projekcie była uwaga, że „Samopomoc” w przyszłości rozszerzy wpływ i na inne gubernie cesarstwa, o ile pozwoli na to sytuacja polityczna i taką zgodę otrzyma od władz².

Jak faktycznie wyglądała działalność „Samopomocy” w skali ogólnokrajowej i ilu liczyła ona członków, tego nie wiemy, jako że nie zachowały się w materii żadne źródła. Szczęśliwy do pewnego stopnia zbieg okoliczności stanowi działalność „Samopomocy” w Płocku, która wzorem warszawskiej, została ad hoc powołana na początku 1916 r. na analogicznych zasadach przy OTR w Płocku. Na czele „Samopomocy” w Płocku stanął jako prezes jej Zarządu Paweł Nieniewski z Kuchar, a ponadto weszli doń: Tadeusz Sułowski, Aleksander Machciński, Aleksander Wolibner, Stanisław Gierzyński, Kiejstut Zacharewicz, Eugeniusz Kolasiński i Wojciech Wojtulanis³. Z protokołu Zarządu OTR w Płocku z dnia 4 IV 1916 r. wynika, że „Samopomoc” była oddolną inicjatywą obywatelską członków Towarzystwa, która miała na celu przejąć od jego Zarządu zadania samopomocowe wobec najbardziej poszkodowanych wydarzeniami wojennymi, poprzez przyznawanie pożyczek pieniężnych lub w zbożu siewnym. Spłaty pożyczek były zabezpieczone na rachunku kwitów i protokołów rekwizycyjnych lub gwarantowane przyrzeczeniem skupu plonów przez płocki Syndykat Rolniczy⁴. „Samopomoc” do 1 IV 1916 r. otrzymała na te cele następujące kwoty: z powiatu lipnowskiego od 27 ziemian – 15.110 rb, z rypińskiego od 11 ziemian – 9.150 rb, z płockiego od 25 ziemian – 14.000 i z sierpeckiego od 3 ziemian – 1.250 rb. Razem uczyniło to kwotę 39.510 rb. Ponadto na konto „Samopomocy”, które znajdowało się w Płockim Towarzystwie Wzajemnego Kredytu kwotę w wysokości 25.400 rb miała przełać Spółka Kujawsko – Dobrzyńska założona jeszcze wiosną 1910 r, której prezesem Zarządu był Zdzisław Rutkowski, a wiceprezesem T. Świecki. Z uzyskanej kwoty „Samopomoc” miała wypłacić na pożyczki w powiatach płockim, płońskim i sierpeckim łącznie 54.900 rb⁵.

Przedstawione powyżej dane są wyraźnie sprzeczne ze sprawozdaniem wspomnianej Spółki Kujawsko – Dobrzyńskiej, sporządzonym na 1 VII 1916 r. Otóż w załączonym tam przez Zarząd spółki bilansie, nie istnieje jakikolwiek ślad, który potwierdzałby przekazanie „Samopomocy” jakiegokolwiek kwoty na omawiane cele. Bilans po stronie aktywów i pasywów zamykał się kwotą zaledwie 48.896 rb, 56 kop, zaś przychody z zysku za lata począwszy od 1912 do 1916 r. rocznie wynosiły odpowiednio: 3.247,61; 7.938,77; 2.385,84; 1.023,24 i 2.475,55 rb. Łącznie za te lata przychód wyniósł 17.071,01 r. Przytoczona kwota oznacza, że dochód spółki dla 69 jej udziałowców praktycznie nie posiadał istot-

nego znaczenia ekonomicznego⁶. Była to zatem zwykła mistyfikacja, której wyjaśnienie, przy braku materiału źródłowego, czyni wszelkie dociekania w tym zakresie bezprzedmiotowymi.

W rzeczywistości, jak to wynika z protokołów posiedzeń Zarządu OTR w Płocku, miała ona zupełnie inny przebieg. Otóż w dyspozycji płockiej „Samopomocy” było zaledwie 43.566,34 rb przy oprocentowaniu „kredytu” na 6 % w stosunku rocznym. Dostępne w badaniach źródła, nie wskazują natomiast proveniencji tych pieniędzy. Wbrew też zapowiedziom, „Samopomoc” zrezygnowała ze świadczenia pomocy w zbożu siewnym, ponieważ było ono nieczyszczone i zepsute i tym samym nie nadawało się do użytku. Fakt ten wywołał ogromne wzburzenie wśród petentów, którzy byli członkami Towarzystwa, zwłaszcza że wielu z nich, przyjechało własnym transportem po odbiór zboża. Sprawę załagodzone, zwracając koszty przejazdu do Płocka. Z zachowanych protokołów wynika również, że pożyczki pieniężne w kwotach wynoszących od kilku do kilkunastu tysięcy rubli, zostały przyznane w formie oprocentowanych pożyczek zaledwie kilkunastu właścicielom dóbr z terenu mławskiego, którzy zresztą dawali gwarancje ich zwrotu. Wobec ogromu zaistniałych zniszczeń, pomoc ta zatem miała charakter symboliczny.

Z kwoty tej przyznano również dotację początkowo w wysokości 5.000 rb reprezentowanej przez Tadeusza Świeckiego (1880 – 1946) i ks. Stanisława Figielskiego (1875 – 1958) Powiatowej Radzie Opiekuńczej, którzy stosowny wniosek osobiście złożyli podczas wspólnego posiedzenia Wydziału Wiejskiego RPO i Wydziału Pożyczek i Pomocy przy OTR w Płocku. Zebranie to odbyło się w dniu 26 maja 1916 r. Z podjętych wówczas ustaleń a także i na następnym posiedzeniu Zarządu „Samopomoc”, które odbyło się dopiero 25 VII 1917 r. wynika, że z tej kwoty, Rada Opiekuńcza łącznie otrzymała 7.022,40 rb. Świecki argumentował, że stanie się ona podstawą dla specjalnie powołanego przy Wydziale Wiejskim RPO w Płocku funduszu socjalno-pożyczkowego. Na tymże posiedzeniu prezes Paweł Nieniewski przekazał również RPO wszelkie dowody, księgi rachunkowe i zobowiązania pożyczkobiorców, co tym samym Radę uczyniło formalnym w stosunku do nich wierzycielem. Faktycznie „Samopomoc” zaprzestała swej działalności na wniosek jej prezesa już w dniu 26 maja 1916 r., choć dodajmy, że nastąpiło to już znacznie wcześniej, Nieniewski zgłaszał wniosek o likwidację „Samopomocy”⁷.

Wracając do wątku głównego należy podkreślić, że z trudnego położenia rolnictwa, zwłaszcza tego, które zostało zdewastowane wydarzeniami wojennymi, nie była w stanie wydestać go nawet pomoc ze strony Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, które za czasów rosyjskich, prezentowało duże walory rozwojowe. Z danych zgromadzonych przez Zarząd Główny Towarzystwa wynika, że niezależnie od ogromnych zniszczeń wojennych, podczas okupacji najbardziej ucierpiała duża i średnia własność, a to głównie wskutek niezwykle dotkliwych rekwizycji oraz ogołocenia majątków ze wszelkich zasobów i środków produkcji. Z tej racji, wiele z nich pozostawało na skraju kompletnej ruiny. Dlatego władze TKZ⁸ a także CKO, usilnie starały się o wyrażenie przez władze okupacyjne zgody, na udzielanie bezprocentowych lub niskoprocentowych kredytów. Miały one przede wszystkim służyć na spłaty bieżących kuponów. TKZ podejmowała także działania odnośnie wprowadzenia w szerokim zakresie ulgi w spłacie zaległych rat.

Niezależnie, TKZ wraz z CKO zabiegały o utworzenie państwowej kasy kredytowej. Zadaniem jej miało być zasilenie zniszczonej wojną gospodarki rolnej kredytami średnio i krótkoterminowymi. Takie rozwiązanie znacznie odciążałoby TKZ i pozwoliło na podjęcie bardziej skutecznej i szerszej pomocy ziemianom. Niemcy nie tylko, że nie uwzględnili przedkładanych w tym celu wniosków, ale również zakazali działalności dla zorganizowanej już doraźnie rządowej kasy kredytowej, z kapitałem zakładowym, który wynosił 50 mln rb.

O trudnościach TKZ przesądzał również inny fakt. TKZ została odcięta od swego kapitału rezerwowego, który był lokowany w papierach wartościowych i przechowywany w Banku Państwa Rosyjskiego. Kapitał ten wraz z zasobami Banku został wywieziony z Królestwa przez wycofujące się wojska rosyjskie. Na zdeponowanych tam rachunkach łącznie znajdowało się 2.700.000 rb, które były oprocentowane na 7%⁹.

Pomimo obiektywnie ciężkiego położenia TKZ, sytuacja w ocenie ówczesnego Zarządu Głównego nie była jednak do końca tak beznadziejną. Wyjście z niej Zarząd widział w daleko pojętej samopomocy, jako że nadrzędnym celem działalności instytucji było utrzymanie stanu posiadania ziemi. Zatem w pierwszej kolejności, docelowym zadaniem członków Towarzystwa było nie tylko niedopuszczenie do zniżki cen ziemi, a wręcz podejmowanie przez nich działań odwrotnych. Był to warunek sine qua non, który w sytuacji totalnego braku jakiegokolwiek pomocy ze strony państwa, w ostateczności przesądzał o wysokości udzielanych przez TKZ kredytów. TKZ zakładało, że ostatecznego ratunku, tak dla samego Towarzystwa, jak i jego członków, należy oczekiwać dopiero po wojnie. Dlatego TKZ postanowiło wobec opornych nie podejmować jakichkolwiek postępowań egzekucyjnych oczekując, że w zamian członkowie sami podejmą działania, które uniemożliwią masowy obrót ziemią.

Jednocześnie władze Towarzystwa postanowiły otoczyć szczególną opieką właścicieli majątków szczególnie zniszczonych, poprzez udzielanie im dodatkowych ulg w spłatach długoterminowego kredytu. W zależności od ich sytuacji materialnej, TKZ bez oporów godziła się na przesunięcie terminów spłaty rat zaległych podczas wojny i to bez jakichkolwiek następstw karnych. Pozostałych członków władze TKZ zapewniały, że również oni będą mogli bez ograniczeń korzystać ze wszelkich możliwych ulg w spłatach rat, o ile ze swojej strony zachowają terminy ich spłaty. Dotyczyło to głównie tych członków, których dobra w mniejszym stopniu zostały dotknięte skutkami wojny.

Jednocześnie władze Towarzystwa zwróciły się do ogółu członków o upowszechnienie stanowiska TKZ, co miało przysłużyć uchronić ich od podejmowania w wobec nich czynności egzekucyjnych. Sytuację ekonomiczną TKZ za lata 1913 - I pół. 1917 ilustruje załączona poniżej tablica.

Tablica 1. Wydatki TKZ za okres od 14 XI 1913 do 13 XI 1917 r.
(Wybrane pozycje w rb.)¹⁰

Półroczne	2-gie 1913	1i2-gie 1914	1i2-gie 1915	1i2-gie 1916	1-sze 1917	Razem za 4 lata
Komitet TKZ	22.280	46.435	46.900	46.900	23.000	185.515
Dyrekcja Główna	118.744	230.720	224.233	200.500	111.300	885.497
Dyrekcje Szczegółowe	114.829	301.950	265.540	265.360	137.650	1,115.239
Gratyfikacje, zasiłki, wpisy szkolne, wynagrodzenia	20.004	42.682	44.315	40.287	23.750	171.038
razem	305.857	621.787	580.988	553.047	295.700	2,357.379

Realiz. walorów TKZ zagranicą	4.584	5.109	12.155	6.085	3.450	31.383
Stemplowanie I. z.	15.282	14.000	-	18.006	9.000	56.380
Legalizacja I. z.	1.556	2.136	277	746	575	5.308
Rewizja taksy dóbr	1.705	458	632	997	350	4.142
Ogólne zebrania	3.214	1.050	3.106	929	775	9.074
Pensje radców nadkadencyjn.	404	1.231	279	490	270	2.656
Podróże, delegacje	1.656	6.715	2.970	658	850	12.849
Pomoc prawna	2.800	6.300	4.800	4.500	2.300	20.700
Koszta sądowe	-	-	-	310	-	310
Przygotowanie list wyborczych	1.158	-	-	-	-	1.158
Marki do kwitów	538	629	365	139	290	2.017
Wydatki pocztowe	1.812	1.501	483	428	235	4.459
Pensje dietariuszów	15.377	29.600	25.585	22.849	12.875	106.286
Remonty gmachów	4.579	6.151	621	2.545	735	14.631
Konserwacja mebli	500	975	1.695	1.000	500	4.670
Przygot. arkuszy kuponów	14.438	22.400	22.400	22.400	11.200	82.838
Plany umorzeń pożyczek	232	211	42	218	175	878
Prace statystyczne	496	-	-	-	-	496
Oplaty za fund. Rezerwowo	4.036	-	-	-	-	4.036
Podatek przemysłowy	11.027	36.352	34.540	34.178	16.200	132.270
Dodatk. wydatki, dotacje	36.143	20.984	9.526	6.635	12.500	85.788
Różniaki za wysł. 5-lecia urzęd.	2.423	-	8.361	517	750	32.511
Operaty taksowe	-	215	-	-	230	445
% z sum w Banku Państwa	-	21.382	-	-	-	21.382
% od zakupu marek	-	2.186	-	-	-	2.186
Zasiłki dla pracowników TKZ	-	-	27.212	55.019	25.000	107.231
Na opłacenie kuponów	-	28.228	133.887	172.345	118.791	453.251
razem	429.817	850.199	869.915	904.059	519.751	3.566.741
dochody						
Dochody administracyjne	462.598	812.564	912.936	871.524		
Zaczerp. z fund. Rezerwowego		74.249		72.065		
razem	462.598	886.811	912.936	943.589		
Przel. na fund. rezerw. 5% dochodów brutto	21.143	36.612	41.615	39.530		
Przel. na fund. rez. Dochody	11.638	-	1.406	-		
razem dochody	429.817	850.199	869.915	904.059		

Eksplikując bliżej zaistniałą sytuację przypomnijmy, że w dniu 13 XI 1913 r. było w obiegu listów zastawnych oprocentowanych na 4,5 % na sumę 164,069.350 rb; listów zastawnych oprocentowanych na 2 % na sumę 15.122.150 r. Pożyczki melioracyjne łącznie wyniosły 99.950 rb. Dawało to łączne obciążenie dóbr stowarzyszonych na sumę 179.291.450 rb.

Natomiast dzień 13 XI 1917 r. sytuacja przedstawiała się następująco. Listy zastawne oprocentowane w wysokości 4,5 % łącznie opiewały na sumę 166,942.400 rb; listy zastawne oprocentowane na 2 % - 14,232.800 rb; pożyczki melioracyjne - 18.200 rb. Dawało to łączną wierzytelność w wysokości 181.193.400 rb. W tym samym czasie przybyło listów na 4,5 % na sumę 2,873.050 rb, zaś skupiono wraz ze spłatami pożyczek melioracyjnych na kwotę 971.100 rb. Dawało to dodatni wynik rachunkowy w kwocie 1.801.950 rb.

W rzeczywistości jednak od październikowej emisji listów jeszcze z 1914 r. do losowania październikowego, które odbyło się w 1917 r., łącznie wycofano z obiegu listów zastawnych na sumę amortyzacyjną wynikającą z rachunku opłaconych rat, tj. wynoszącą mniej, niż wynosił rzeczywisty fundusz na amortyzacji w danym półroczu. Tym samym kwota niedolosowanych listów odpowiednio wynosiła: oprocentowanych na 4,5 % - 4,820.450

rb; oprocentowanych na 4 % - 516.550 rb. Na 13 XI 1917 r. ogół wierzytelności zahipotekowanych na 9.867 dobrach wynosił 204,466.600 rb. 13 XI 1917 r. fundusz rezerwowo TKZ w gotówce i papierach wartościowych rosyjskiego Banku Państwa opiewał na kwotę 8.293.979 rb. Po przeszacowaniu walorów i po odpisaniu na cele inwestycyjne kwoty 3 mln rb, które przeznaczono na kapitał zakładowy tworzonego Banku Ziemiańskiego, kapitał ten zmalał do kwoty 2,450.476 rb. W tym samym czasie, wartość nominalna walorów funduszu rezerwowego w papierach wartościowych Banku Państwa Rosyjskiego, łącznie opiewała na kwotę 7.389.254 rb. Wiadomo zaś, że kapitał ten bezpowrotnie przepadł¹¹.

Omawiane sprawozdanie nie przedstawia innej jeszcze, niezwykle istotnej moim zdaniem sprawy. Stanowiło ją wprowadzenie przez władze okupacyjne z dniem 20 I 1917 r. kursu urzędowego marki, wynoszącego 216 mk za 100 rb. Kurs ten najzupełniej odpowiadał parytetowi, jaki określał relacje między tymi walutami, tuż przed wojną. Początkowo kurs ten wydawał się korzystnym, zwłaszcza dla dłużników, w mniejszym zaś stopniu dla wierzycieli. Ta anormalna sytuacja wynikała głównie stąd, że w tym czasie w odbiorze społecznym ruble na rynku krajowym były wyżej cenione. I tak dla przykładu w styczniu 1917 r. za 100 rb płacono 228 mk, w lutym - 229,

w kwietniu 243, w czerwcu - aż 251,50, w sierpniu -236. Po 20 I 1917 r. ceny urzędowe zaczęły jednak gwałtownie spadać. Niebawem za nowy banknot 500 rublowy, banki zaczęły wypłacać zaledwie 146 rb. Oznaczało to katastrofę tak dla instytucji, jak i osób prywatnych, którzy posiadali walory lokowane w rublach. W przypadku TKZ ostatnia sytuacja oznaczała, że ta zasłużona dotąd w gospodarstwie krajowym instytucja, w rzeczywistości była niemalże bankrutem. Dodajmy w tym miejscu, że w wolnej Polsce Towarzystwo nigdy już nie odzyskało dawnej świetności ekonomicznej, choć funkcjonowało do 1939 r.¹². Obok tej instytucji powołano jako równoległe działający Bank ziemiański, który do 1939 funkcjonował pod nazwą **Zjednoczony Bank Ziemiański**.

Od 26 IV 1917 r. władze niemieckie zarządziły, ażeby wszelkie księgi bankowe oraz rachunki były prowadzone w markach i w tej walucie sporządzane były bilanse miesięczne i wykazy. Wyjątek pozostawiono dla bilansów rocznych, które dla ułatwienia, sporządzano w obydwu walutach¹³.

Przedstawiona powyżej sytuacja, niewątpliwie rzutowała i na działalność Dyrekcji Szczegółowej TKZ w Płocku. Przypomnijmy, że płocka Dyrekcja zasięgiem swego oddziaływania, obejmowała teren byłej guberni płockiej. Do 1920 r na jej czele stał

T. Świecki. W latach 1920-1922 prezesurę sprawował W. Krzaczyński, który uprzednio był kierownikiem Urzędu Ziemskiego w Płocku. Następnie został służbowo przeniesiony do pracy w Dyrekcji Głównej TKZ w Warszawie. Ostatnim prezesem płockiej Dyrekcji Szczegółowej TKZ był Leonard Szlagier¹⁴.

W 1917 r. Dyrekcja płocka była wierzycielem dla 1569 dóbr stowarzyszonych, co stawiało stowarzyszenie płockie na 4 miejscu w Królestwie, tuż po Dyrekcjach Szczegółowych TKZ w Warszawie, Kaliszu i Lublinie. Łączna suma zahipotekowanego kredytu wynosiła 30,561.000 rb, co z kolei stawiało Towarzystwo na 3 miejscu, tuż po stowarzyszeniu warszawskim i lubelskim. W 1917 r. członkami stowarzyszenia było aż 500 drobnych rolników, którzy byli obciążeni pożyczkami w wysokości do 5.000 rb. Ich udział świadczył również o tym, jak dalece uległa demokratyzacji ta dotąd elitarna instytucja. W 1917 r. do 13 XI zahipotekowano pożyczek w listach zastawnych na łączną kwotę 4,210.350 rb, konwersje wyniosły 2,269.300 rb; saldo wyniosło 1,941.050 rb. Był to wynik stawiający płocką dyrekcję TKZ na drugim miejscu, po stowarzyszeniu warszawskim. Działalność ekonomiczną kierowaną przez Świeckiego instytucji ilustruje załączona poniżej tablica.

Tablica 2. Wysokość pożyczek obciążających dobra w guberni płockiej w latach 1914 – 1917 (w rb)¹⁵.

Pożyczka Towarzystwa Od rubl. do rubl.		Stopniowa wysokość pożyczek obciążająca dobra					
		14.05 1914 do 31.11. 1914	14.05. 1914 do 31.05. 1915	14.05. 1915 do 13.11. 1915	14.11. 1915 do 13.05. 1916	14.05. 1916 do 13.11. 1916	14.11. 1916 do 13.05. 1917
100	500	14	14	14	14	14	15
550	1,000	71	71	71	71	71	76
1,050	2,000	154	53	152	152	150	151
2,050	3,000	124	124	123	123	124	125
3,050	4,000	97	95	95	95	95	95
4,050	5,000	79	79	79	78	78	80
5,050	6,000	62	61	61	61	62	61
6,050	7,000	60	60	60	61	59	59
7,050	8,000	51	51	51	51	53	54
8,050	9,050	38	38	38	38	38	39
9,050	10,000	49	49	48	48	48	49
10,050	15,000	139	139	139	139	142	144
15,050	20,000	110	110	110	110	109	110
20,050	25,000	115	115	115	114	114	114
25,050	30,000	72	72	72	72	71	64
30,050	35,000	63	63	63	63	61	61
35,050	40,000	54	54	54	55	56	57
40,050	50,000	77	77	77	78	79	80
50,050	60,000	45	45	45	44	46	47
60,050	70,000	32	32	32	32	34	35
70,050	80,000	21	21	21	20	20	20
80,050	90,000	12	12	12	12	11	11
90,050	100,000	12	12	12	12	11	11
100,050	150,000	6	6	6	6	6	6
150,050	200,000	-	-	-	-	1	1
200,050	250,000	2	2	2	2	1	1
250,050	300,000	-	-	-	-	-	-
300,050	400,000	-	-	-	-	-	-
400,050	500,000	1	1	1	1	1	1
500,050	1,341,800	1	1	1	1	2	2
Ilość wydanych pożyczek		1.561	1.457	1.554	1.553	1.557	1.569

Słabość ekonomiczna TKZ, która była spowodowana głównie deprecjacją waluty, a także niewydolnością ekonomiczną członków, doskonale była znana zarówno władzom samego Towarzystwa, jak i władzom Centralnego Towarzystwa Rolniczego. Najprawdopodobniej wtedy mylnie sądzono, że likwidacja TKZ pozostała jedynie kwestią czasu i to stosunkowo krótkiego. Za likwidacją przemawiała i archaiczna w rzeczywistości struktura organizacyjna stowarzyszenia, które obiektywnie, nie miało już miejsca bytu w rozwijającej się ekspansywnie gospodarce kapitalistycznej. Dlatego obydwaj Zarządy postanowiły przeciwdziałać tej sytuacji i szukać rozwiązań bardziej właściwych. Z pewnością takim rozwiązaniem było utworzenie nowoczesnie działającego banku, który poprzez szeroką gamę usług, skuteczniej mógł zaspakajać potrzeby środowiska ziemiańskiego. W tym miejscu przypomnijmy, że z uwagi na ograniczenia w świadczeniu kredytów średnio i krótkoterminowych, Towarzystwo Kredytowe Ziemskie jeszcze w 1916 r. powołało ze środków kapitału rezerwowego Bank Ziemiański, na którego kapitał zakładowy przelało z funduszu rezerwowego kwotę 3.000.000 rb. Materiał źródłowy nie pozwala jednak bliżej określić, na jakich warunkach nastąpiła ta operacja, tzn., czy stanowiła ona rodzaj bezzwrotnej dotacji, co moim zdaniem wydaje się bardzo prawdopodobnym, czy też stanowiła udział TKZ.

Powołanie do istnienia Banku stanowiło pierwsze wspólne przedsięwzięcie obydwu Zarządów. Formalnie, już w pierwszych dniach lipca 1916 r. został zatwierdzony statut Banku, który występował pod wiele mówiącą nazwą „Bank Ziemiański”. Celem tej instytucji było świadczenie kredytu średnio i krótkoterminowego, głównie dla zapewnienia realizacji operacji długoterminowych. Jakkolwiek Bank działalnością miał obejmować tereny obydwu okupacji, to siedziba główna znajdowała się w Warszawie, przy ul. Mazowieckiej¹⁶. Pierwszym prezesem Banku został przedstawiciel Dyrekcji Szczegółowej TKZ w Płocku Stanisław Dzierzbicki.

Według statutu, zakres działalności Banku był bardzo duży. Bank prowadził obrót papierami wartościowymi, środkami pieniężnymi zagranicznymi, udzielał pożyczek na papiery wartościowe, prowadził wkłady oszczędnościowe i obsługę rachunków bieżących, obsługę przekazów krajowych i zagranicznych, asekurację pożyczek premiovych, udzielał pożyczki hipoteczne oraz przeprowadzał konwersje tego typu pożyczek, itp. Od samego początku Bank był spółką akcyjną.

Co w założeniu statutu było charakterystyczne, to klientami Banku mogli być przede wszystkim

drobni rolnicy, którzy zostali poszkodowani przez wojnę. Miało to zapewne na celu pozyskanie możliwie najszerszej klienteli. Dopiero w dalszej kolejności, klientami mieli być właściciele ziemscy oraz spółki o charakterze rolniczym. Warunkiem uzyskania pożyczki było zabezpieczenie hipoteczne na nieruchomościach według taksy TKZ, wynoszące 5/6 taksy. Osoby nie korzystające z taksy, mogły uzyskać pożyczkę za poręczeniem 2 osób, które były znane członkom Rady Banku lub po zabezpieczeniu hipotecznym. Bank udzielał pożyczek na okres nie dłuższy niż 5 lat. Początkowo sprzedawał także obligacje rublowe w kuponach po 100, 500, 1000, 3000 bezimienne, tzn. że płatne na okaziciela. Terminowy wykup obligacji był gwarantowany całym majątkiem Banku¹⁷.

Od 1917 r. istniała w Płocku jedna z jego 5-ciu agentur, które były nazywane Dyrekcjami Szczegółowymi Banku. Pierwszym dyrektorem Banku w Płocku został T. Świecki¹⁸. W 1918 r. obroty agencji płockiej Banku Ziemiańskiego sięgały sumy 27 mln mk, co stawiało ją na 2 miejscu, po agencji lubelskiej, znajdującej się wówczas na terenie okupacji austriackiej. W 1921 r. zysk netto całego Banku osiągnął kwotę 48,208.173 mk i 82 fen., co niewątpliwie było poważnym osiągnięciem. Sytuacja ta pozwoliła na wypłacenie akcjonariuszom po raz pierwszy dywidendy w stosunku 25% od kapitału udziałowego. Zysk ten powstał w następstwie normalnych operacji bankowych, tj. głównie z procentów i pobieranej prowizji, z tym, że do jego powstania, przyczyniły się również oddziały prowincjonalne łączną kwotą 35,720.404 mk. Natomiast nikłym źródłem dochodów okazał się obrót walutami obcymi, których Bank zasadniczo nie nabywał na własny rachunek.

Od chwili powstania Banku, w jego Radzie Nadzorczej Płock reprezentowali: Marian Antoni Arkuszewski (1871-1941) i Ignacy Kazimierz Dzierwanowski (1879 – 1942). W 1921 r. Bank posiadał już oddziały w Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Częstochowie, Jędrzejowie, Koninie, Lublinie, Nowo-Radomsku, Opatowie, Płocku, Radomiu, Włoszczowej i Zamościu. Ponadto istniała agentura w Sierpcu¹⁹.

Specyficzne zadania TKZ, które w rzeczywistości było bardzo wyspecjalizowanym bankiem o archaicznej strukturze, a także i stowarzyszenia rolnicze, które z uwagi na zadania, z konieczności więcej musiały poświęcać uwagi sprawom produkcji, jej warunkom itp. powodowało, że właścicielom ziemianstwu, jako warstwie społecznej było pozbawione własnej organizacji, pomimo ścisłych związków historycznych i zawodowych z wymienio-

nymi stowarzyszeniami. Ziemiańskie były pozbawieni organizacji, która reprezentowałaby ściśle ich aspiracje także w dziedzinie politycznej.

Początkowo w zamyśle założycieli, przysły Związek Ziemiańskich miał być instytucją jedynie poręczającą kredyty pod zastaw w Banku Ziemiańskim oraz organizacją, która miała wpływać na kształtowanie polityki państwa wobec rolnictwa w dziedzinie ekonomicznej. Dlatego jeszcze w fazie wstępnej, zadania Związku, acz niewątpliwie życiowo bardzo ważne, ograniczone były do następujących spraw:

1. umożliwienia normalnego prowadzenia gospodarstw, z rozłożeniem sprzedaży płodów w chwilach gospodarczo i giełdowo odpowiednich dla rolników, nie posiadających w dostatecznej ilości kapitału obrotowego;
2. zlikwidowania w rolnictwie wszelkich form weksli, jako nieodpowiedniej formy egzekucji, ponieważ kapitał jest terminowym środkiem zapłaty, a nie formą kredytu;
3. umożliwienia pozyskiwania kredytów obrotowych, przy zastosowaniu możliwie najniższych stóp procentowych;
4. uczynienie udzielanych kredytów realnymi, tj. opartych na faktycznie istniejącej sile ekonomicznej konkretnych gospodarstw produkcyjnych;
5. zaprzestanie konieczności przewozu produktów rolniczych do składów zestawowych, przez pozostawienie tegoż przedmiotu zastawu u właściciela, przy zastosowaniu całego rygoru karnosądowego, w wypadku zaistniałego oszustwa ze strony kredytobiorcy;
6. Jednocześnie postulowano ażeby:
7. Przedmiotem zastawu były nie tylko zboża w ziarnie młóconym i niemłóconym, ale także inne płody rolne, jak okopowe, spirytus, bydło opasowe itp.;
8. Wysokość udzielanej pożyczki dotychczas w stosunku do 50 % wartości zastawu zboża młóconego, a 35 % zboża niemłóconego, winna ulec podwyższeniu. Postulowano podniesienie jej do 75% w ziarnie młóconym i do 50% w ziarnie niemłóconym. Pożyczki rolnicze powinny być jak najniżej oprocentowane. Mniejsze gospodarstwa, a zwłaszcza hodowlane, nie mogłyby korzystać z kredytów pod zastaw zboża, jeśli wysokość pożyczki dla konkretnego zastawcy nie mogłaby być niższą niż 2.000 rb., którą to granicę wyznaczałby np. Bank Handlowy. Zdaniem Związku, kwota najniższej pożyczki powinna wynosić minimum 2.000 rb. Kredyt powinien być udzielany pod zastaw zboża na

co najmniej 9 m-cy z tym, że po 4-ch miesiącach następowalaby spłata 1/3, a po 6-ciu - 2/3 kwoty kredytu²⁰.

Ostatecznie stowarzyszenie pn. Związek Ziemiańskich zostało zatwierdzone przez generał-gubernatora warszawskiego H. von Besselera w dniu 5 VII 1916 r. Do najważniejszych zadań Związku, zawartych w statucie, należało „[...] podniesienie stanu średniej i większej własności ziemskiej poprzez popieranie rozwoju interesów gospodarczych i pieniężnych swych członków”.

Ewenementem, praktycznie niewystępującym w dotychczas poznanych i omawianych stowarzyszeniach i organizacjach były cele Związku. Tak więc Związek „[...] urzęduje i prowadzi w majątkach swych członków racjonalną rachunkowość, kontrole i administrację, ułatwia przeprowadzanie melioracji i wytwarzanie nowych źródeł dochodu, pomaga do wznoszenia budynków gospodarczych, domów robotniczych i zakładów rolniczo-przemysłowych, pośredniczy przy przyjmowaniu oficjalistów, robotników folwarcznych i sezonowych”.

Dalszymi i to niezwykle ważnymi uprawnieniami Związku, które celowo przytaczam niemalże w dosłownym brzmieniu, były następujące działania:

1. Związek wydaje pożyczki z własnych środków, udziela kredyty na rachunki bieżące, pośredniczy w uzyskiwaniu od instytucji kredytowych i osób prywatnych pożyczek niezbędnych do podniesienia gospodarstw, dokonuje konwersji pożyczek osobistych i hipotecznych, pośredniczy przy realizacji wszelkich należności od skarbu, instytucji i osób prywatnych;
2. pośredniczy przy wszelkich transakcjach w zakresie obrotu majątkami oraz przy sprawach związanych z wszelkimi formami dzierżaw;
3. dokonuje sam obrotu majątkami ziemskimi;
4. pełni funkcje kuratora wobec opuszczonych przez właścicieli majątków;
5. prowadzi lokaty i depozyty członków, pośredniczy przy kupnie i sprzedaży zwierząt gospodarczych i przedmiotów związanych z rolnictwem;
6. przyjmuje i oprocentowuje wkłady oszczędnościowe i depozyty
7. pośredniczy przy zakupie inwentarza, produktów i przedmiotów, mających zastosowanie w rolnictwie;
8. Związek posiada prawo wytaczania spraw sądowych, nabywania na własność, sprzedaży i obciążania długami majątku ruchomego i nieruchomego, zaciągania pożyczek, przyjmowania i oprocentowania wkładów oszczędnościowych i depozytów, przyjmowania darowizn, ofiar i legatów testamentowych, udzielania gwarancji i

poręczeń oraz zawierania wszelkiego rodzaju umów i transakcji, przy zachowaniu istniejących przepisów;

9. Związkowi przysługuje prawo dokonywania wszystkich wymienionych czynności i względem osób, nie będących członkami Związku.

W paragrafie 4 mówiącym o zobowiązaniach, statut określał, że za zobowiązania własne Związek odpowiada całym swoim majątkiem, jak również sumą zobowiązań członków, według następującej zasady. Każdy członek poza udziałami spółkowymi odpowiada za zobowiązania Związku sumą gwarancyjną tysiąca rubli za każdy udział²¹.

Jak widać, Związek otrzymał ogromną władzę, znacznie większą od tej, którą posiadało państwo wobec własnych obywateli. Budziło to sprzeciw i głosy krytyki, nawet i wśród osób politycznie związanych z ziemiaństwem. Aleksander Maciejsza np., który był jednym z liderów endeckich i który zresztą poprzez ten choćby fakt w pełni popierał, w ogromnej masie zrzeszone w jego partii ziemiaństwo, charakteryzując działalność CTR w zakresie przyjęte przez to stowarzyszenie założenia z lipca 1918 r. w zakresie aprowizacji miast w żywność, z oburzenia nie mógł powstrzymać się od wygłoszenia na forum Zarządu Związku miast, jakie odbyło się w Warszawie w dniach od 24-28 VII 1918 r. następujących, cierpkich uwag. „[...] *Centralne Towarzystwo Rolnicze zrobiło uwieńczone pomyslnym skutkiem starania u władz niemieckich, aby ziemian zwolnić od dostawy mięsa do miast, prócz Warszawy i Łodzi. Przedstawił na jakie trudności napotykał wśród ziemian (prawdop. płockich-A.J.P.), którzy zupełnie nie chcą wejść w stosunki z miastem i wolą sprzedawać bydło po cenach szmuglerskich. Położenie miast, przy braku i drożyznie tłuszczów jest wprost okropne. Tu muszą się miasta zorganizować do samoobrony, gdyż chwila jest taka, że ziemianie wezmą przewagę w sprawach rządu i nastąpi zgnębienie przez nich miast i ich upadek. CTR zupełnie niestłusznie jest uważane za przedstawiciela Narodu Polskiego – jest ono przedstawicielem interesów li tylko posiadaczy ziemskich*”²². Zaiste były to bardzo mocne słowa w ustach tego wypróbowanego działacza endeckiego. Miały one nawet stać się przedmiotem interpelacji, którą w tej sprawie podjął się zgłosić na forum Rady Stanu poseł mec. Suligowski²³. Czy istotnie, opisana sprawa miała dalsze następstwa, tego nie wiemy.

Wracając do wątku głównego, otóż członkiem stowarzyszenia mogli być właściciele ziemscy obojga płci, dzierżawcy, administratorzy dóbr, stowarzy-

szenia i instytucje posiadające osobowość prawną oraz osoby, które interesowały się rolnictwem²⁴.

Każdy członek musiał wnieść wpisowe, które określono na 25 rb, wpłacić przynajmniej 1 udział w wys. 250 rb, przy czym ilość udziałów była nieograniczona. Jeden udział dawał prawo do 1 głosu, 10 udziałów do dwóch, 40 udziałów do 3 głosów. Statut wprawdzie dopuszczał możliwość wystąpienia ze Związku, jednakże nie było to równoznaczne z uwolnieniem byłego członka od wpływów Związków na jego działalność gospodarczą. W praktyce, z uwagi na określenia par. 2 statutu, przepisy z góry określały o obligatoryjnej przynależności wszystkich ziemian do Związku.

Fundusze Związek tworzył ze wpisowego, udziałów członków, legatów testamentowych, subwencji, darowizn, z oprocentowanych kapitałów oraz z własnej działalności gospodarczej.

Władze Związku stanowiły Zebranie Ogólne, Rada Nadzorcza i Zarząd z Dyrektorem Zarządzającym, działającym na prawach członka Zarządu oraz Komisja Rewizyjna. W bieżącym zarządzie Związkiem decydujący głos miała Rada Nadzorcza. W stosunku do niej, Zarząd sprawował jedynie funkcje wykonawcze. Ciekawostką stanowi, że funkcje prezesów Rady i Zarządu miały charakter rotacyjny i kadencja ich trwała zaledwie rok, podczas gdy kadencja samych organów, trwała 3 lata.

Wszyscy członkowie Związku zachowywali prawo do dywidend. Dywidenda była naliczana w wysokości 75 % sumy pozostałej po potrąceniu 30 % na kapitał zapasowy od zysku netto

Związek miał prawo tworzyć w terenie oddziały. Warunkiem jego powstania było przystąpienie doń minimum 25 członków²⁵.

Na czas trwania podziału Królestwa na 2 okupacje, na terenie okupacji austriackiej Związek Ziemian utworzył filię z własnym zarządem w Lublinie. Filia reprezentowała interesy oddziałów Związku, z wyjątkiem oddziału piotrkowskiego i radomskiego, które zostały bezpośrednio podporządkowane Zarządowi Głównemu Związku w Warszawie²⁶. Siedziba Zarządu Głównego Związku Ziemian mieściła się w gmachu CTR w Warszawie, przy ul. Kopernika 30. Natomiast siedziba filii lubelskiej, znajdowała się w Lublinie przy Krakowskim Przedmieściu 68. Pierwszym prezesem Rady Nadzorczej został Ludomir Pułaski (1871-1953), zaś prezesem Zarządu Głównego Józef Targowski 1883-1952. Płock reprezentował w Radzie T. Świecki, który też został wiceprezesem Rady Nadzorczej²⁷. Organem prasowym Związku był miesięcznik „Ziemianin”, zaś pismami do ogłoszeń „Kurier Warszawski” i „Gazeta Rolnicza”.

W listopadzie 1916 r Związek Ziemiańców liczył już 1313 członków²⁸

W 1917 r. Zarząd Główny Związku uchwalił regulamin. Na jego podstawie została powołana Komisja Kredytowa. Jej zadaniem było przyznawanie i określanie wysokości udzielanych pożyczek, stosownie do par. 1. statutu Związku. Początkowo pożyczki były udzielane pod zastaw listów zastawnych TKZ oraz Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Królestwie Polskim, z siedzibą w Warszawie. Pożyczki, które były gwarantowane przez władze państwowe, były udzielane bezpośrednio przez Zarząd Główny.

Wspomniany regulamin ściśle precyzował zakres podległości Zarządowi Głównemu oddziałów Związku w terenie i to zarówno pod względem podległości prawnej, jak i administracyjnej. W myśl regulaminu, podstawowym zadaniem oddziałów Związku była jedynie reprezentacja Zarządu Głównego i jego interesów w terenie. Niemal w każdym swoim działaniu na zewnątrz Oddział był ściśle podporządkowany centrali. W praktyce, jego rola została ograniczona jedynie do przekazywania informacji członkom oraz przyjmowanie zgłoszeń i wniosków na pożyczki oraz ich opiniowanie²⁹.

W grudniu 1918 r. na zjeździe Związku Ziemiańców w Warszawie, delegaci na skutek grozy położenia wojennego, a także w obliczu ogólnych napięć społecznych, postanowili rozszerzyć dotychczasowe cele Związku, przekształcając go w silną ziemiańską organizację polityczną. Organizacja miała mieć oparcie „[...] w powszechnym samo opodatkowaniu się wszystkich ziemian bez wyjątku i stojącą na straży interesów politycznych ziemianstwa, jako czynnika politycznego naszego narodu”.

Działalność polityczna ziemianstwa została oparta na tzw. „mężach zaufania” i na skarbnikach. Ich działalność była poufną, tak jak wymagały tego okoliczności. Stanowili oni na wpół tajny aparat wykonawczy Rady Związku w terenie i działali na podstawie pełnomocnictw, w zakresie określonym im przez Radę i Zarząd Główny Związku. Byli oni jednocześnie aparatem dyscyplinującym, nawet wobec tych ziemian, którzy mieli odmienne poglądy polityczne. Tak dla przykładu, ziemianie, oprócz składek płaconych na cele Związku musieli dodatkowo płacić składki członkowskie zbierane doraźnie na cele endeckie, nawet i w takim wypadku, jeśli nie zgadzali się z jej programem i uiszcili już składki na cele własnych organizacji politycznych, nie endeckich. Wszelkie próby wyłamania się od swoich zaleceń władze Związku uznawały za niedopuszczalne. Mężowie zaufania i skarbnicy byli za działalność symbolicznie wynagradzani przez Związek. Do zadań skarbników należało utworzenie list ewidencyjnych wszystkich ziemian zamieszkałych na terenie

poszczególnych oddziałów, ustalenie posiadanych przez nich areałów i wyznaczenie im w zależności od ich wielkości, wysokości przypadającej składki organizacyjnej. Oni również decydowali o zwolnieniu z przyczyn obiektywnych z płacenia składek, względnie o przyznawaniu czasowych ulg w ich spłacie³⁰.

Przeciętna składka członka Związku wynosiła 5 mk od morga w stosunku rocznym. Oprócz tego, w omawianym okresie czasu dochodziło do zbierania na konkretne cele dodatkowych składek, jak np. na wybory, na cele obrony, czy na ekwipunek dla poszczególnych oddziałów wojskowych. Ściągalność składek była wymagalna nawet w wypadku, kiedy podjęte zadanie zostało już wykonane, choć formalnie nie było ono zgodne ze statutowymi celami Związku lub przekonaniem osobistym członka Związku. Wyjaśnia to dostatecznie monit Komisji Finansowej Związku Ziemiańców skierowany w dniu 2 II 1919 r. do T. Świeckiego w którym przypomniano, że pomimo pomyślnego zakończenia wyborów do Sejmu Ustawodawczego, jego obowiązkiem jest zebranie zaległych składek z powiatów i niezwłoczne przesłanie ich na konto centrali. Monit o tożsamej treści otrzymał on również 12 kwietnia tego roku. Jak widać, stosowana przez władze Związku pragmatyka, stanowiła niekiedy duże obciążenie dla członków³¹.

Organizatorem oddziału Związku Ziemiańców w Płocku był T. Świecki. W działalności tej wspierali go Tadeusz Abramowicz, Konstanty Duczyński, Paweł Nieniewski, Tadeusz Sułowski i Andrzej Zawidzki. Oni też stanowili pierwszy Zarząd oddziału Związku w Płocku. Terytorialnie obejmował on powiaty płocki, sierpecki i płoński³². W 1917 r. na czele oddziału płockiego Związku Ziemiańców jako prezes stanął Paweł Nieniewski, który kumulował funkcję z prezesurą OTR w Płocku. Przypomnijmy, że uprzednio przez pewien czas przewodniczył on Zarządowi Grupy Płockiej „Samopomocy” Ziemiańskiej. W 1918 r. Nieniewski przejął po mec. Janie Święcickim prezesurę w Płockim Towarzystwie Wzajemnego Kredytu³³.

Zrazu Związek płocki liczył 40 członków. Każdy z nich wpłacił na działalność gospodarczą po 1 udziale, w wysokości 250 rb³⁴.

W czerwcu 1917 r. na czele oddziału płockiego Związku stanął Tadeusz Sułowski. Funkcję wiceprezesa objął Stanisław Piwnicki. Członkami Zarządu zostali Kazimierz Dziewanowski, Kazimierz Gościcki, Paweł Nieniewski i Antoni Szempliński³⁵.

Działalność Sułowskiego jako prezesa była jednak formalną. Ze szczytkowej dokumentacji Związku szczęśliwie przechowanej w TNP w Płocku jednoznacznie wynika, że wszelkimi sprawami Związku zawiadywał Świecki. Na jego też nazwisko władze Związku kierowały wszelką korespondencję

i to on właśnie, a nie Sułowski udzielał odpowiedzi. Rolę Świeckiego w środowisku płockich ziemian dodatkowo umacniał fakt, iż na terenie oddziału płockiego pełnił on również rolę arbitra w sporach gospodarczych i innych, które zachodziły między ziemianami. Działalność ta dodatkowo wzmacniała pozycję Świeckiego w środowisku, co jedno-

znacznie potwierdził w swoim piśmie z dnia 23 VIII 1922 r. do oddziału Związku Ziemian w Płocku K. Dziewanowski³⁶.

Właściwe znaczenie Związku Ziemian w życiu społecznym i politycznym w Płocku i na Mazowszu Płockim w pełni dopiero okazało się po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

Przypisy

- ¹ Komisja Szacunkowa Strat Wojennych w Okręgu Płockim. „Kurier Płocki” 1916, nr 222, s. 1-2.
- ² Projekt ustawy Towarzystwa Samopomocy Ziemian. Warszawa 1915, s. 3.
- ³ W sprawozdaniu z działalności Grupy Płockiej Tymczasowej „Samopomocy” Ziemian, nieco odmienny skład jej Zarządu podał T. Świecki. Tak więc oprócz niego, w jego skład wchodził: Jan Kozłowski, Paweł Nieniewski, Tadeusz Sułowski i Andrzej Zawadzki. Nie było to zgodne z protokołami Zarządu OTR w Płocku, których treść poniżej wykorzystuję. Cytowane sprawozdanie, zostało wydane drukiem w formie ulotki, za wiedzą P. Nieniewskiego i Zarządu OTR w Płocku. TNP Towarzystwa Rolnicze. Sprawozdanie z działalności Grupy Płockiej Tymczasowej „Samopomocy Ziemian T. 18/X (ulotka ss. 6).
- ⁴ TNP Związek Ludowo-Narodowy. Prot. z posiedz. Zarządu OTR w Płocku z 4 IV 1916 b.p.
- ⁵ T. ŚWIECKI, F. WYBULT, Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego. Toruń 1932, s. 100-101.
- ⁶ TNP b. sygn. Różne instytucje i stowarzyszenia. T XI b. Sprawozdanie Spółki Ziemiańskiej Kujawsko-Dobrzyńskiej do dnia 1 VII 1916 r. b.p.
- ⁷ TNP b. sygn. Związek Ludowo-Narodowy. Prot. z posiedz. Zarządu OTR w Płocku z 4 IV 1916 r. b.p.; Prot. z zebrania wspólnego Wydziałów Wiejskiego RPO i WP i Pomocy przy Tow. Rolniczym w Płocku z 26 maja 1916 b.p.; Prot. z posiedz. Zarządu OTR w Płocku z 25 VII 1917 r.; Towarzystwa Rolnicze. Związek Ziemian. Sprawozdanie z działalności grupy płockiej Tymczasowej „Samopomocy” Ziemiańskiej na dzień 1 XI 1916 r. b.p.
- ⁸ W tym okresie, do władz naczelnych Dyrekcji Głównej i Komitetu z terenu Mazowsza Płockiego wchodził następujący działacz: Stanisław Dzierżbicki, Jan Załuski (prezes Dyrekcji Głównej TKZ), Józef Choromański, Kazimierz Strzeszewski, i Ostrowski. T. Świecki, F. Wybult: Mazowsze, s. 171.
- ⁹ TNP b. sygn. Dział Gospodarczy. Pismo okólne władz TKZ w sprawie zwolnień pożyczek. T. 7/XVI b.p. TNP b. sygn. Dział Gospodarczy. Wydatki T-stwa Kred. Ziemskiego za okres od 14 XI 1913 do 13 XI 1917. Wybrane pozycje. T. 6/XVI b.p.
- ¹¹ Tamże.
- ¹² Ostatecznej likwidacji TKZ dokonali z przyczyn ideologicznych w 1951 komuniści (przyp. A.P.)
- ¹³ Ósmy Rocznik Banku Towarzystw Spółdzielczych 1917. Warszawa 1918, s. 7,9.
- ¹⁴ „Kurier Płocki”, 1922, nr 232, s. 2.
- ¹⁵ Sporządzono na podstawie sprawozdań Dyrekcji Głównej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego na lata 1914-1918.
- ¹⁶ „Kurier Płocki” 1916, nr 134, s. 3.
- ¹⁷ TNP. Rozmaite. Rada opiekuńcza na powiat płocki. Bank Ziemiański. Zakres działania b.p.
- ¹⁸ Świecki pełnił tę funkcję do 1922 r. Z danych za rok 1921 wynika, że od początku tzw. prokurentami w oddziale byli T. Lipka i Wł. Skorupski, zaś pracownikami J. Aksamitowska, I. Cywiński, J. Godlewski, Z. Gościcka, A. Gościcki i H. Orłowska. W agencji sierpeckiej Banku kierownikiem był M. Ossowski, a prokurentem Wł. Mysior. Następcą Świeckiego na stanowisku dyrektora Banku Ziemiańskiego został T. Sułowski, który sprawował obowiązki do I 1925 r. Dokładnie w tym też czasie nastąpiła fuzja Banku Ziemiańskiego, z istniejącym przy Związku Ziemian bankiem, który

- występował pn. „Bank Związku Ziemian”. Omawianie dziejów tego Banku pominąłem, ponieważ przekraczałoby to zakres tematu. W tym miejscu jedynie nadmienię, że oddział tegoż banku w Płocku, powstał jeszcze w sierpniu 1922 r. Jego dyrektorem został P. Nieniewski, który funkcję tą sprawował aż do 1934 r., tj. do śmierci. Bezpośrednio po fuzji obydwu banków, opuścił dotychczasowe stanowisko Sułowski, w celu objęcia w Warszawie funkcji dyrektora naczelnego nowopowstałego Banku Związku Ziemian. Natomiast na czele oddziału płockiego tego Banku, ponownie postawiono P. Nieniewskiego. Śp. Paweł Nieniewski. „Głos Mazowiecki” 1934, nr, 9; TNP Różne. Zaproszenie z 17 VIII 1920 r. PKKP do Banku Związku Ziemian, k. 33; Sprawozdanie Banku Związku Ziemian w Warszawie. Warszawa 1922, s. 12.
- ¹⁹ Sprawozdanie Banku Związku Ziemian Sp. Akc. W Warszawie za rok 1921. Warszawa 1922, s. 4,12; T. Świecki, F. Wybult, Mazowsze, s. 171, 172.
  - ²⁰ TNP. Rozmaite. Rada opiekuńcza na powiat płocki. Bank Ziemiański. Zakres działania
  - ²¹ Ustawa Związku Ziemian. Warszawa 1916, par. 1, 2 i 4, s. 3-5.
  - ²² M. Macieszyna, Pamiętnik Płocczanki (Oprac. A.M. Stogowska), s. 343, 344.
  - ²³ Tamże, s. 344.
  - ²⁴ Z przeprowadzonej przeze mnie kwerendy wynika, że przez osoby „interesujące się rolnictwem” należy rozumieć osoby posiadające wysoki cenzus naukowy, osoby zajmujące wysokie stanowiska polityczne w ruchu narodowo-demokratycznym, wyższych duchownych katolickich i prominentnych zwolenników sfery ziemiańskiej. W dziedzinie wyznaniowej, nie stanowiła przeszkody przynależność do innego wyznania chrześcijańskiego, niż katolickie. Nie przyjmowano do Związku wyznawców judaizmu, nawet, jeśli byli posiadaczami dużych majątków ziemskich, podobnie zresztą jak osoby niepełnoletnie, studentów, wojskowych niższych stopni i osoby, które sądownie zostały ubezwłasnowolnione. Natomiast nie stanowiło żadnego kryterium, uprawniającym do członkostwa Związku, pochodzenie szlacheckie kandydata. Ustawa Związku Ziemian, s. 6.
  - ²⁵ Tamże, s. 7-23.
  - ²⁶ TNP b. sygn. Związek Ziemian. T. 16/X.
  - ²⁷ „Ziemianin” 1917, nr 1, s. 33.
  - ²⁸ Taka liczba członków wynika z dokonanych przeze mnie obliczeń. Natomiast wg danych Milicji Miejskiej w Warszawie, w tym samym czasie stowarzyszenie miało liczyć już 1426 członków. TNP b. sygn. Lista członków Związku Ziemian rok 1916. (Warszawa 1917) T. 17 b.p.; Kalendarz Informator Milicji Miejskiej m. st. Warszawy na 1918 rok. Warszawa 1918, s. 196.
  - ²⁹ Regulaminy Związku Ziemian. Warszawa 1917, s. 1,10.
  - ³⁰ TNP b. sygn. Materiały Okręgowego Komitetu Wyborczego w Płocku do Sejmu 1918-1919, k. 21.
  - ³¹ Tamże. Sprawozdanie Komitetu Okręgowego w Płocku z czynności wyborczych do Sejmu w marcu 1919. b. p; Dział Polityczny, T. 2/XIV Pismo Związku Ziemian z 3 X 1918.
  - ³² TNP Związek Ziemian. T. 16/X Związek Ziemian – pismo z 22 VIII 1916 r.
  - ³³ Śp. Paweł Nieniewski. „Głos Mazowiecki” 1934, nr 9.
  - ³⁴ „Ziemianin” 1917, nr 1, s. 33.
  - ³⁵ Kalendarz Informator Płocki na rok 1924. (Płock 1923), s. 110.
  - ³⁶ TNP b. sygn. Związek Ziemian. Pismo K. Dziewanowskiego do Związku Ziemian w Płocku z 23 VIII 1923 r.

FROM CREDIT NOBELMAN SOCIETY TO BANKU SZLACHECKIEGO [THE NOBELMEN BANK] AND ZWIĄZKU ZIEMIAN [THE NOBELMEN SOCIETY] IN PŁOCK (1916-1919)

Summary

Depreciation of the rouble was made by Germans lead almost to near-bankruptcy Towarzystwo Kredytowe Ziemskie [The Credit Nobelmen Society]. In such circumstances Bank Ziemiański [The Nobelmen Bank] and Związek Ziemian [The Nobelmen Society] were established.